

WREED PARADIJS

Voor Lily

Carl Hoffman

WREED PARADIJS

**Koppensnellers, kolonialisme
en de mysterieuze verdwijning
van Michael Rockefeller
in Nederlands Nieuw-Guinea**

Nieuw Amsterdam Uitgevers

Vertaling Chiel van Soelen en Pieter van der Veen

© 2014 Carl Hoffman

Oorspronkelijke titel *Savage Harvest*

Oorspronkelijke uitgever William Morrow,

An imprint of HarperCollins Publishers

© 2015 Nederlandse vertaling Chiel van Soelen en Pieter van der Veen en

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Marianne Tieleman

Register Ansfried Scheifes

Met dank aan Erik Thijssen

Ontwerp omslag Paul Pollmann/basisontwerp Mumtaz Mustafa

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

Alle foto's zijn welwillend ter beschikking gesteld door de auteur, met uitzondering van de foto's op p. 8, 34, 116, 200, 220, 232: Bibliotheek van het Amerikaanse Congres; p. 76 : Mieke van Kessel; p. 102, 190, 212, 238: Orde van het Heilig Hart (msc/osc); p. 352: Nationaal Archief, archief Ministerie van Koloniën Codetelegrammen, 2.10.37.17, inv.nr. 55, bundel 14, volgnr. 507.

Foto's omslag Rogers Photo Archive, Alamy

Foto auteur Liz Lynch

NUR 686

ISBN 978 90 468 1983 8

www.nieuwamsterdam.nl/hoffman

Inhoud

DEEL 1

1	19 november 1961	9
2	20 november 1961	15
3	februari 2012	23
4	20 februari 1957	35
5	december 1957	47
6	februari 2012	61
7	december 1957	77
8	februari 2012	97
9	februari 1958	103
10	maart 1958	117

DEEL 2

11	maart 1961	125
12	maart 2012	157
13	september 1961	175
14	februari 2012	191
15	november 1961	201
16	november 1961	209
17	november 1961	213
18	november 1961	221
19	november 1961	233
20	december 1961	239

21	maart 2012	247
22	januari, februari, maart 1962	263

DEEL 3

23	november 2012	279
24	november 2012	303
25	december 2012	325

	Dankwoord	353
	Opmerkingen over de bronnen	357
	Noten	358
	Beknopte bibliografie	384
	Register	387

DEEL 1

Michael Rockefeller in Nieuw-Guinea.

19 NOVEMBER 1961

Michael Rockefeller liet zich van de omgeslagen houten boot in het water glijden. De zee voelde warm aan. Hij keek omhoog naar de roodverbrande René Wassing, die zich hoognodig moest scheren. Het waren maar een paar woorden die ze wisselden. Al 24 uur hadden ze op zee voor de kust van Zuidwest-Nieuw-Guinea rondgedreven en er viel niet veel meer te zeggen.

‘Ik vind echt dat je het niet moet doen.’

‘Nee, het gaat best. Het zal me wel lukken.’

Michael draaide zich om, kromde zijn handen en strekte zijn armen uit. Het was acht uur in de ochtend¹ en hoogwater.² Hij droeg alleen een witte katoenen onderbroek³ en een zwarte bril met dikke glazen. Aan zijn canvas legerriem had hij twee lege benzinetanks vastgebonden.⁴ Hij trok er één dicht tegen zich aan en begon te zwemmen in de richting van de kust, niet meer dan een wazige grijze lijn in de verte.⁵ Hij schatte dat ze er 10 tot 15 kilometer vandaan waren. Hij zwom met langzame slagen en ging nog eens na hoeveel tijd hij nodig zou hebben. Bij anderhalve kilometer per uur zou hij er in 10 uur zijn. Als hij half zo snel ging, zou hij 20 uur nodig hebben. Geen probleem. De zee was net een warm bad en voor de rest was het gewoon een kwestie van doorzetten. Bovendien hadden ze een getijdentabel van de kust hier en wist hij dat hij het voordeel

had dat de getijden niet even lang duurden.⁶ Tussen vier uur 's middags en de volgende ochtend zou het om middernacht hoogwater zijn, om twee uur alweer laagwater en om acht uur weer hoogwater. Dat betekende dat hij gedurende 12 van de 14 uur de stroming mee zou hebben, juist ook in de uren dat hij het meest vermoeid zou zijn.

Weldra was René op de omgeslagen catamaran achter hem uit het zicht verdwenen. Van de vele zomers dat hij in Maine in zee had gewommen wist Michael hoe snel de kust achter je kon verdwijnen zonder dat je het gevoel had dat je dichterbij je bestemming kwam. En de Arafurazee was hier ondiep. Waarschijnlijk zou hij al op meer dan een kilometer uit de kust op de modderige bodem kunnen staan. Hij draaide zich op zijn rug en zwom met lange, langzame, gestage slagen, de benzinetanks met zich meeslepend. Hij kon zijn hartslag en zijn ademhaling horen.

Hij zou het nooit hardop gezegd hebben, maar hij geloofde in een bepaalde lotsbestemming. Dat gaf hem een zelfvertrouwen waar hij zich nauwelijks van bewust was. Op je 23e denk je niet na over de dood, dan lijkt het leven eeuwig, zoals wanneer hij in zijn Studebaker met 120 kilometer over de tolweg in Maine scheurde.⁷ Voor een 23-jarige bestaat alleen het nu. Bovendien was hij een Rockefeller. Soms was dat een last, soms een voordeel, maar het bepaalde zijn leven, of hij wilde of niet. 'Kan niet' kwam niet in de woordenschat van de familie voor. Alles was mogelijk. Vanaf zijn vroegste jeugd wist hij niet beter dan dat hij kon gaan en staan waar hij wilde, dat hij kon doen wat hij wilde en alle deuren voor hem opengingen. Zijn overgrootvader was destijds de rijkste man van de wereld. Zijn vader was gouverneur van de staat New York en had nog onlangs een gooi naar het Amerikaanse presidentschap gedaan. In situaties waarin het een kwestie is van erop of eronder, komt het bovenal op wilskracht aan en daaraan ontbrak het Michael bepaald niet. Zoals elke Rockefeller voelde hij een verantwoordelijkheid om goed te doen en grote dingen te verrichten,

om iets van zijn leven te maken. ‘Rentmeesterschap’ was het woord dat de familie hiervoor gebruikte.⁸ Hij zwom niet alleen voor zijn eigen leven. Hij zwom ook voor René, die gered moest worden. Hij zwom voor zijn vader Nelson. Voor zijn tweelingzus Mary. En in zekere zin ook voor de Asmat, want hij had heel veel van hun prachtige kunst verzameld die hij wilde delen met zijn vader, met Robert Goldwater van het Museum of Primitive Art, met zijn beste vriend Sam Putnam en met de wereld. Niet dat hij het zelf zo onder woorden zou hebben gebracht, maar hij wist het, voelde het. Dus zwom hij vol vertrouwen verder, met krachtige slagen. Het was een grote wereld, maar hij zat in zijn eigen bubbel. Hij en de zee, de grote Arafura.

Hij had geen haast. Angst, paniek, dat deed mensen de das om, maakte hen gek. Het deed hun gedachten op hol slaan en daardoor verspilden ze kostbare energie. Dat herinnerde hij zich nog van de basisopleiding in het leger. Hij moest zelfs even glimlachen toen hij zich de grote ogen herinnerde die hij en zijn studiegenoten van Harvard hadden opgezet⁹ toen ze hoorden van de Widener-zwemtest: iedereen die afstudeerde aan Harvard moest vijftig meter kunnen zwemmen. De moeder van de oud-student Harry Elkins Widener, die met de *Titanic* ten onder was gegaan, had dit bedongen in ruil voor een gift van 2,5 miljoen dollar voor de nieuwe universiteitsbibliotheek. Het was een kwestie van gewoon doorzwemmen. Wanneer hij kramp in zijn kuiten kreeg of zijn schouders moe werden, rustte hij. Dan liet hij zich op zijn rug drijven, waarbij hij zich vasthield aan de benzinetanks, en lag hij te kijken naar de wijde hemel boven hem, vol grillige wolkenpartijen. Gelukkig stond er weinig wind en was de zee kalm¹⁰ en naarmate de middag vorderde werd het nog rustiger. Toen de zon onderging, was de zee zo stil als een zwembad op een zomeravond. Hij zwom verder. Hij dacht aan de tentoonstelling die hij in New York wilde organiseren, aan de zeven meter lange voorouderpalen die hij had verzameld. Zoiets had in de Ver-

enigde Staten nog nooit iemand gezien en al het andere in zijn vaders nieuwe museum zou er bij in het niet vallen. Er verschenen sterren, ontelbare sterren. Aan de horizon zag hij het weerlichten.¹¹ De maan kwam op, over drie dagen zou hij vol zijn. Die zorgde ervoor dat de duisternis niet totaal was.

Hij zwom verder.

Hij wist niet waar hij precies was, maar waarschijnlijk ergens tussen de mondingen van de Faretsj en de Fajit, tussen de dorpen Omadesep en Basim. Als het licht werd, zouden er zeker mensen aan de kust zijn, ze waren daar altijd aan het vissen. Hij was er blij om dat hij deze mensen al zo goed kende. Asmat, de verste uithoek van de wereld, was een deel van hemzelf geworden, zijn universum, een alternatieve wereld die hij had ontdekt en die zich langzaam voor hem ontvouwde. Deze zwemtocht naar de kust was als een doop, een diepe onderdompeling in Asmat en een mooi verhaal om later te vertellen. Het was al een hele tijd donker toen hij vreemde reflecties in het water zag. Achter hem lichtte de hemel wit op,¹² het leek wel of er vuurpijlen omlaag kwamen. Zoiets had hij nog nooit gezien en hij wist niet wat het was.

Tegen vier uur in de ochtend begon de lucht lichtpaars te kleuren. Het eerste licht. In zijn situatie signaleerde Michael dit soort subtiele veranderingen extra snel. Hij had nu achttien uur gezwommen, het kon niet ver meer zijn en het kwam er nu op aan vol te houden. De huid rond zijn middel was open geschuurd door de gordel waar de drijvers aan vast zaten. Hij was uitgeput, maar het ochtendgloren gaf hem nieuwe kracht. Hij kon nu de bomen zien, ze vormden niet meer dan een donkere lijn, maar ze waren er. Hij rustte weer uit, liet zich even drijven. Zijn hele lichaam deed pijn. Hij had honger en dorst en het zoute water brandde. Hij zou alles over hebben voor een groot glas koud water. Hij rilde. Hij kon maar beter doorzwemmen. Naarmate het lichter werd, kwam hij steeds dichterbij zijn doel. Hij keek of hij met zijn voeten de bodem al kon raken en dat lukte net. De bodem was echter modderig,

glad en kleverig, zwemmen was gemakkelijker. Maar in elk geval kon hij staan en even rusten als hij dat wilde, en dat was al heel wat. Hij wist dat hij het zou halen. Hij maakte een van de benzinetanks los en liet die achter, zonder tank ging het gemakkelijker. Hij zwom een stukje, ging even staan om te rusten en zwom weer verder, nu op zijn rug. Alleen zo kon hij nog vooruit komen, al deed het pijn. Hij was bijna in veiligheid. Nipapalmen en mangroven leken recht uit het water op te rijzen en daartussen lagen kano's, een hele vloot te midden van de bomen. Met mannen erin.

Een Asmat-voorouderschedel. Dat de onderkaak er nog aan zit, duidt erop dat de betreffende persoon niet het slachtoffer was van koppensnellers.

20 NOVEMBER 1961

Ze hadden hem al gezien. Met hun vijftigen zaten ze uit te rusten in acht lange prauwen in de monding van de rivier de Ewta.¹ Het was 6 uur.² De zon kwam al boven de bomen uit en het intense licht zou de verzadigde kleuren van de vroege tropenochtend spoedig verbleken. Het was bijna vloed en er was geen duidelijke kustlijn, alleen losstaande, ondergelopen struikachtige bomen waar water en land samenkwamen en het moeras en de dichte jungle begonnen. Hier konden ze wat ronddrijven in de schaduw en hun lange, in de gele schil van de nipapalm gerolde sigaretten roken en op sagoballetjes kauwen, na een lange nacht peddelen op weg naar huis, vijf kilometer stroomopwaarts aan de Ewta.

‘Kijk, een ew!’ zei Pep in het Asmats.³ Een krokodil!

De mannen grepen naar hun drie meter lange speren,⁴ waarin gemene, centimeters lange weerhaken waren uitgesneden en waaraan bij sommige aan de bovenkant een kasuarispoot was vastgemaakt.

Maar deze krokodil bewoog zich anders dan enige andere krokodil die ze ooit hadden gezien. Michael zwom op zijn rug,⁵ maar toen hij zich op zijn buik draaide, zag hij de mannen in de kano's en rook hij hun sigaretten en de smeulende kooltjes op het modderbed achter in hun kano's. Hij zwaaide en riep naar ze. Ongelooflijk. Hij had het gehaald!

‘Nee,’ zei Fin, ‘het is een man!’⁶

‘Wo!’ gromden ze. Pep, Fin, Ajim en de anderen gingen staan en lichtelijk voorovergebogen peddelden ze met krachtige slagen naar de zwemmende man. De andere mannen deden hetzelfde. De smalle prauwen waren ongeveer twaalf meter lang en lagen laag in het water. Op sommige waren nog wat vage okerkleurige en witte verticale strepen te zien. Ze omsingelden Michael. Die glimlachte. Hij was buiten adem, zijn baard was doorweekt en zijn beblaaide lippen waren gesprongen. Pep stak zijn arm uit en probeerde hem de boot in te trekken, maar Michael was te uitgeput om mee te kunnen geven. Daarop pakten Fin en Pep hem elk bij een arm en terwijl de anderen peddelden sleepten ze hem mee naar de oever. Ze herkenden hem. Ze leefden in een wereld zonder foto’s of schrift en hadden een scherp geheugen. Ze hadden hem al eerder gezien: hij had hun dorp bezocht en heette Mike.

De mannen in de prauwen waren zwart en hadden krachtige gelaatstrekken met hoge jukbeenderen en met een gat in hun neustussenschot ter grootte van een muntstuk. Behalve zo nu en dan een wild varken of een mens aten ze geen vet of olie, en suiker kenden ze niet. De onderhuidse vetlaag waar zelfs magere westerlingen nog van voorzien zijn was bij hen afwezig. Ze hadden harde spieren en aders en een harde huid en dankzij een leven lang peddelen een brede borstkas en schouderpartij. Hun middel was smal en hun buik gespierd. Ze waren naakt, op strakke, fijn gevlochten banden van rotan na die ze net boven de knieën en ellebogen droegen en hun tassen van plantenvezels, versierd met zaden van jobstranen en met veren van de kasuaris en kaketoe. De oudere, belangrijker mannen hadden de tassen over hun borst hangen, de jongere over hun rug. Bij Ajim, Pep en Fin hingen ze over hun borst. Om hun linkerpolsen droegen ze dikke, vijftien centimeter brede armbanden, die hen beschermden tegen de klap van de ruwe rotankoorden van hun twee meter lange boog. Sommigen droegen een bewerkt varkensbot door hun neustussenschot.

Ajim keek Pep aan. ‘Dit is je kans,’ zei hij.⁷ Dat was niet alleen een constatering maar ook een uitdaging. Ajim was het hoofd van een van de vijf *jeus*, de mannenhuizen die samen het Asmatdorp Otsjanep vormden.⁸ Hij had van hun allen de meeste mensen gedood en de meeste hoofden buitgemaakt.⁹ Hij was pienter, woest, dapper, strijdlustig, vol extreme passies. Zijn status had hij te danken aan zijn onverschrokkenheid en overmoed. Hij straalde uit wat de Asmat *tes* noemen, charisma.

Pep aarzelde geen moment. Hij was omringd door familieleden en dorpsgenoten en zijn status stond en viel met hoe dapper hij was, hoeveel mensen hij doodde, hoeveel hoofden hij buitmaakte. Hij stootte een huilkreet uit, kromde zijn rug¹⁰ en dreef zijn speer tussen de onderste ribben van de blanke man. Michael gaf een schreeuw en liet toen een diep, bijna onmenselijk gekerm horen. Terwijl het bloed uit zijn wond spoot, trokken ze hem de kano in. Ze wisten wat ze deden, ze hadden het al tientallen keren gedaan, volgens heilige regels waarin elke stap die ze zouden nemen was vastgelegd. Regels die bepaalden wie ze waren, die hen tot man, tot volledig mens maakten. Want ze stonden op het punt zich zijn kracht toe te eigenen, hem te *wornden* en de wereld weer in balans te brengen.

In een rechte rij achter elkaar in hun prauwen staand, peddelden de vijftig mannen zuidwaarts over de Arafurazee. Vooraan en achteraan stonden de belangrijkste mannen, die het zwaarste werk moesten leveren. Hun schouder- en bovenarmspieren bewogen op en neer, zweet gutste van hun voorhoofd en borst en hun ruggen glinsterden in de zon. Ze zongen, schreeuwden ‘*Wo! Wo! Wo!*’, terwijl ze met hun peddels tegen de zijanten van de prauw sloegen en op bamboehoorns bleven die klonken als angstaanjagende misthoorns. Ze lachten. En steeds weer hieven ze in spreekkoor hun ‘*Wo! Wo! Wo!*’ aan. Adrenaline joeg door hun bloed en ze waren vol verwachting. Het warme bloed van de blanke mengde zich met het water in de prauw en klotste rond hun blote voeten.

Een paar kilometer ten zuiden van de rivier de Ewta bogen ze af naar links en kwamen ze bij een nauwelijks waarneembare opening in de kustlijn.¹¹ De zee was hier als zilver boven de lange zwarte modderbanken die evenwijdig aan de kust liepen. Aan alle kanten rees het dichte groene oerwoud op, met nipapalmen en mangroven waarvan de wortels als klauwen in het water staken. Zwermen geelkuifkaketoës vlogen krijsend boven hun hoofden. Kaketoës aten vruchten en Pep, Fin en Ajim waren net als zij, want ook zij aten vruchten: mensenhoofden.¹² Mensenhoofden waren de vruchten van mannen en vormden bij uitstek het symbool van de vruchtbaarheid. Ze waren kostbaar zaad dat bloeide, groeide en stierf en waaruit nieuwe mannen ontsproten.

Ze voeren de inham in, een prachtige, verlaten plek waar kleine witte golven binnenrolden. De modder blonk in de zon en het rivierwater was bruin; het was een plek die nog nooit een motor of radio had gezien, een plek waar de geesten verbleven. Weldra zouden ze krachtig nieuw zaad verkrijgen: het hoofd van Michael Rockefeller.

Er was geen strand, alleen een smalle kuststrook van dikke, zachte, askleurige modder. Ze sleepten de blanke man uit de kano en sloegen hem op zijn schedel. 'Dit is mijn hoofd!' schreeuwde Fin,¹³ terwijl de anderen om hem heen kwamen staan en hem luidkeels ophitsten. Michael lag plat op zijn buik. Hij was ernstig gewond en uit zijn mond sijpelde bloed dat in zijn natte baard bleef kleven. Fin, Pep en Ajim tilden hem met zijn borst van de grond en duwden zijn hoofd naar voren. Eén bijslag tegen de achterkant van zijn nek en Michael Rockefeller was dood. Ajim draaide hem om en stak een bamboemes in zijn keel. Daarna drukte hij het hoofd naar achteren tot de werfels het begaven. Een mens of een varken, dat maakte nu geen verschil meer: Michael was heilig vlees. Terwijl de anderen de takken uit het bos verzamelden en er een vuur van maakten met kolen uit de prauw, sneed Fin Michael van zijn anus tot aan zijn hals open; eerst aan de ene zijde van zijn romp om-

hoog, tot aan zijn oksel en dan over het sleutelbeen naar zijn keel, en vervolgens aan de andere zijde weer naar beneden, precies zoals hun voorouders hen opgedragen hadden een man te slachten. Overal stroomde bloed; het liep over hun hun handen, bleef aan hun armen kleven en spatte tegen hun benen. Zwermen vliegen zoemden om hen heen.

Fin brak met een bijl Michaels ribben, stak zijn hand onder diens borstbeen, scheurde het los en legde het apart. Ajim draaide de benen en armen uit de kom, hakte ze af en trok toen met een krachtige ruk Michaels ingewanden uit zijn buik. Vijftig stemmen begonnen gezamenlijk te zingen, in een krachtig aards ritme dat de polsslag van de modder en de bomen had kunnen zijn. Dit was heilig geweld. Het vuur knetterde en rookte, het was heet geworden, en ze legden de stukken vlees erin om ze te roosteren. Toen ze gaar waren, trokken ze de zwart geblakerde benen en armen uit het vuur, scheurden het vlees van de botten en mengden het met kruimelig witgrijs sago tot brokken waar iedereen zich tegoed aan deed. Hun handen dropen van het kostbare vet en ze bewaarden er wat van in kleine gevlochten zakjes.

Als het een paar jaar eerder was geweest en het alleen maar gegaan zou zijn om het normale doden van een andere dorpsbewoner, dan zouden ze het lichaam naar het dorp mee teruggenomen hebben voor het uitgebreide, schaamteloze ritueel dat erop hoorde te volgen. Maar de tijden waren veranderd. Dit was een blanke man en ze moesten het hier en nu doen, in het geheim. Ze hielden het hoofd net lang genoeg boven het vuur om het haar te verschroeien. Fin nam de verbrande haren en mengde ze met het bloed dat ze hadden bewaard. Daarmee smeerden ze elkaars hoofden, schouders en de rest van hun lichaam in, zelfs hun anus. Nu waren ze bekleed met Michael Rockefeller.

Nadat ze het hoofd hadden gekookt, scalpeerden ze het en sneden het open van de neuswortel tot de nek. Intussen spraken ze over wat Michael had gedaan toen hij nog leefde.

‘Gisteren at hij nog vis,’ zei Pep.

‘Toen zwom hij,’ zei Fin, ‘en nu is hij dood.’

Ajim sloeg met een stenen bijl in Michaels rechterslaap een gat van ongeveer vijf centimeter doorsnee. De bijl had nu een naam, een nieuwe naam. Voortaan heette hij Michael. Ze schudden via het gat de hersenen uit op een palmblad en schraapten toen met een mes de achtergebleven stukjes uit de schedel. Vervolgens vermengden ze dat alles met sago, vouwden het blad dicht en roosterden het mengsel op het vuur. Dit voedsel was iets bijzonders. Alleen Pep, Fin, Ajim en Dombai, de oudsten, aten het. Het smaakte kostelijk. In Asmat was het niet zo gemakkelijk om je vol te eten, maar nu waren ze verzadigd. Eindelijk konden ze gaan rusten en zonder angst slapen. Ze wikkelden de schedel in bananenbladeren, legden hem in Fins prauw en peddelden naar huis.